

Diyanet

İlmî Dergi

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
Dinî Yayınlar Genel Müdürlüğü

Üç Ayda Bir Yayınlanır

Cilt: 48 • Sayı: 4 • Ekim - Kasım - Aralık 2012

İNSANDAKİ ZİHİNSEL YETENEKLER VE BAZI ZİHİNSEL BOZUKLUKLARIN OLUŞMASINDA VE TEDAVİSİNDE DİNÎ DEĞERLERİN ÖNEMİ

Bedri KATIPOĞLU*

Özet:

İnsanlarla hayvanları birbirinden ayıran ve insanı birçok varlıktan üstün konuma getiren en önemli zihinsel yeteneklerden biri de aklıdır. Akıl aynı zamanda zihinsel dengenin en önemli göstergesi sayılır.

Psikosomatik bir varlık olarak yaratılan insan, akıllı olduğu süre içinde hem Allah'a (c.c) karşı sorumlu olur hem de toplum içinde akıl derecesine göre değer kazanır. Akılda meydana gelebilecek herhangi bir olumsuzluk insandaki kişilik ve karakteri de olumsuz yönde etkiler. Ayrıca akılla ilgili sorunlar toplumsal adaptasyon yeteneğini de zafiyete uğratar.

Akıl, zihinsel ve ruhsal yeteneklerin adeta odak noktasıdır. Odak noktası fitrata uygun hareket ederse diğer tüm yetenekler de uyumlu olur. Aksi halde aklın emrinde olan şuur, idrak, irade, hafıza, dikkat, muhakeme, zekâ, duygu ve irade yeteneklerinde psikopatolojik sapmalar ortaya çıkabilir.

Anahtar Kelimeler: Akıl, Fitrat, Sinir Sistemi, Psikosomatik Denge, Alkolizm.

Mental Abilities of Human Beings and the Importance of Religious Values in the Formation and Treatment of Certain Mental Illnesses

Abstract:

One of the most important mental abilities which distinguishes human beings from animals, and puts humans into a position superior

---

* Yrd. Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi

to many other beings is wisdom. Wisdom is also considered to be the most important sign of the mental equilibrium.

Humans, who are created as a psychosomatic entity, become responsible both towards Allah and gaining importance within the community in accordance to the degree of his wisdom. Any negation which occurs in the mind influences the personality and the character negatively. In addition to this, it causes fragility in his social adaptation abilities.

Thought or wisdom, is just like the focal point of spiritual and mental abilities. If all of these abilities work in unison it creates harmony; otherwise, pathological deviations can occur in consciousness, comprehension, memory, concentration, reasoning, intelligence and freewill abilities, which are under the command of the mind and wisdom.

Key Words: Wisdom, Creation, Nerve system, Psychosomatic Equilibrium, Alcoholism.

Giriş:

İnsanlarla hayvanları birbirinden ayıran ve insanı birçok varlıktan daha üstün konuma getiren en önemli zihinsel göstergelerden biri de hiç şüphesiz akıldır. Akıl Aynı zamanda zihinsel dengenin en mühim göstergesi sayılır. Psikosomatik bir varlık olarak yaratılan insan¹ akıllı olduğu süre içinde hem Allah'a (c.c) karşı sorumlu olur hem de toplum içinde akıl derecesine göre değer kazanır. Akılda meydana gelebilecek her hangi bir olumsuzluk insandaki kişilik ve karakteri de olumsuz yönde etkiler. Akıl (mind/wisdom) bir bakıma insandaki zihinsel tasarım ve donanımların odak noktasıdır. Eğer odaktaki zihinsel güç kaynağı olan akıl fitrata uygun davranışlar sergilerse yani yaratılış amaç ve ilkeleri doğrultusunda fonksiyon icra ederse diğer yetenekler de ahenkli olurlar. Aksi halde akıl yeteneğinin zafiyete uğraması ile birlikte diğer zihinsel parametreler de dejenere olur.

Şüphesiz akıllı ve diğer zihinsel yetenekleri fesada uğratan birçok unsur vardır. Özellikle organik düzeyde oluşabilecek patolojik hadiseler ruh ve zihinsel dengeyi elbette olumsuz bir şekilde etkileyecektir. Buna zaten bir itiraz söz konusu değildir.

1 Yüce Allah tarafından adeta özel tasarım ve özel donanımlarla hem beden hem de ruhsal ve zihinsel bir bütünlük halinde yaratılan insanın dünyaya gelişi de elbette hikmete mebnidir. Yaratılış amacını tefekkür edip fitrat kurallarına bağlı yaşayan insanlar iki cihanda selamete ulaşır. Aksini yapanlar ise iki cihanda azaba müstahak olurlar. Psikosomatik kavramı aynı zamanda ruhsal ve zihinsel kökenli organik rahatsızlıkların tedavisi ile ilgilenen bir tıp dalıdır. Çoğu kez psikopatolojinin sınırları içinde yer almasına rağmen tüm hekimlerin istifade etmesi fevkalade lüzumludur. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. W. Brautigem- P. Christian: Psikosomatik Tıp, J.A.C Brown: *Tıp Ansiklopedisi*, B.B.Dictionary of Behavioral Science.

Ancak, manevi açıdan bakıldığında akıl ve diğer zihinsel yetenekler dinî değerlerden uzak kaldıysalar işte o zaman hem bireysel hem de toplumsal hatta küresel fesatlar ortaya çıkar. Midenin doldurulduğu ama zihinlerin boş bırakıldığı ve sadece dünyevi çıkar ve menfaatlerin egemen olduğu durumlarda insan Tin Suresinde belirtildiği gibi esfeli safilin derecesine de düşebilir. Bu konuya hassaten eğilmek fevkalade önemlidir. İnsanlık tarihi boyunca yapılan kitle katliamları, savaş görüntülü vahşetler veya hukuk skandalları genellikle esfeli safilin grubundaki insanlar eliyle icra edilmiştir. Rum Suresi 41. ayette de beyan buyrulduğu gibi karada ve denizde tüm fesat hareketleri insan eliyle açığa çıkmaktadır. Öte yandan insanın başına gelen tüm kötülüklerin de yine kendinden kaynaklandığını Kur'an-ı Kerim haber vermektedir.²

Bu nedenle Allah'ın (c.c.) insanlara ikram ettiği akıl nimetinin kıymetini bilmek ve akılı bozacak fizik ve psikolojik tüm kötülüklerden mümkün mertebe uzak durmak da mümin olmanın bir gereğidir. İnsandaki zihinsel kabiliyetler Allah (c.c) ve aziz peygamberinin mesajları doğrultusunda ve fitrat kurallarına uygun hareket ettikleri sürece sağlıklı kalır. Aksi halde akıl melekelerini patolojik davranışlar ihata eder.³ Özellikle İslam dini barış ve esenlik demektir. Ekolojik, toplumsal ve bedensel huzurun yanı sıra insandaki zihinsel tüm yeteneklerin barış ve esenliği de tabiiki İslam'ın sunduğu güzelliklerde bulunur. İnsanlardaki psiko-sosyal dengeyi sağlayan ve akıllıca düşünmeyi temin eden en önemli zihinsel yetenekler şunlardır:

1- Şuur (consciousness): Bir insanın kendi şahsı ve çevresi hakkında yeterince bilgi sahibi olması demektir. Öncelikle insan, nefis muhasebesi yaparak yaratılış gayesini düşünmeli ve bu bilince varmalıdır. Kur'an-ı Kerim'de bu bilincin oluşmasını temin eden yüzlerce ayet vardır. Örneğin Zariyat Suresi 56. ayette şöyle denilmektedir: “Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” Rum Suresi 8. ayette de şöyle buyrulmaktadır: “Onlar kendi kendilerine düşünmediler mi ki, Allah gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri ancak hak ve muayyen bir vade ile yarattı. Doğrusu insanlardan birçoğu Rab'lerine kavuşmayı inkar edicidirler.” Ali İmran Suresi 190-191. ayetler ise kulluk bilincinin tefekkürle nasıl süslendiği konusunda muhteşem bir örnektir. “Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde selim akıl sahipleri için elbette ibretler vardır. Onlar ayakta iken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşü-

2 Nisa Suresi (4) 79.

3 Kur'an-ı Kerim'de akla ve akıllıca düşünüp tefekkür etmekle ilgili yüzlerce mesaj vardır. Sadece Ali İmran 191. ayet dahi bunu anlatmaya kafidir. (Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Dr. Bedri Katipoğlu “Akıl ve Tefekkür Üzerine”, Diyanet Aylık Dergi Temmuz 2008). Öte yandan Kur'an-ı Kerim'e göre kötülüklerin en büyüğü şirk zulmüdür. Bkz. Lokman Suresi 13, Meryem Suresi 89-90. Diğer tüm kötülükler ise adeta Nahl Suresi 90. ayette özetlenmiştir. Onlar da fahşa, münker ve haddi aşmaktır. Ayrıca zihinsel yetenekler ve patolojisi konusunda daha geniş bilgi için bkz. K.Dinçmen: *Deskriptiv ve Dinamik Psikiyatri, The Readers Digest Great Encyclopaedic Dictionary, The New Grolier Webster International Dictionary*.

nürler. ‘Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, layık olmadığın şeylerden seni yüce tutarız. Bizi ateş azabından koru’ derler.”

Bu ve benzeri ilahi mesajlarda gerçek bilinç akışının nasıl olması gerektiği konusunda açık işaretler vardır.

Öte yandan insanın kendisine ait bilgilere “otopsişik”, çevresi ile ilgili bilgilere de “allopsişik” denir.

Bilinç bozukluğu karşısında açığa çıkabilecek en ciddi rahatsızlıkların başında ise konfüzyon⁴ gelmektedir. Kafa ve beyin travmalarında ve özellikle alkol ve uyuşturucu alışkanlıklarında bu tür vakalar daha çok görülmektedir. Dipsomani⁵ ve Delirium Tremens⁶ gibi vakalarda konfüzyon daha yaygındır. Kur’an-ı Kerim alkollü içeceklerin şeytan işi pislik olduğunu hükmederek, bu gibi pisliklerden ancak kaçınanların kurtulacağını haber vermektedir.⁷ Hz. Muhammed (s.a.s.) de içkinin bütün kötülüklerin anası olduğunu vurgulamıştır.⁸

2- Algı ve İdrak (perception-comprehension): Bu iki kelime psikolojik açıdan birbirine yakın kelimeler olmasına rağmen aralarında ince bir fark vardır. Şöyle ki, algı duyu organları ile gözlemlenen nesnelerin zihindeki tasarımıdır. İdrak ise Arapça bir kelime olup algılanan bu tasarımlardaki mana bilincine varma ve kavrama yeteneğidir. Diğer bir tabirle olayların künhüne vakıf olma demektir. İdrak yeteneğinin zirvesi Âlemlerin Rabbi olan Allah’ı tanımak (marifetullah) ve ona gönülden yönelerek iman etmekle olur. Böylesi bir idrak ancak tefekkür ve takva ile gerçek anlamını bulur. Bu yüzden tefekkür Kur’an-ı Kerim’de birçok ayette zikredilmektedir. İman edip vahye kulak verenlerin temiz akıllı kişiler oldukları⁹, iman etmeyenlerin ise yaratıkların en kötüler oldukları beyan edilmektedir.¹⁰ Kur’an-ı Kerim’de ayrıca marifetullaha vurgu yapılmakta ve Allah’ı hakkıyla idrak edemeyenler kınanmaktadır.¹¹

Algı ve idrak bozukluğunda açığa çıkabilecek olumsuz olaylar genellikle illüzyon ve hallüsinasyon olarak tezahür eder. Günlük yaşamdaki bireysel stres ve gerilimler algı ve idrak yanılgılarına neden olabilir, ancak alkollü içecekler ve diğer uyuşturucu maddeler idrak ve algı kabiliyetini daha çok bozup söz konusu patolojilere sebep olurlar.

4 Konfüzyon: Birçok enfeksiyonel hastalığın veya psikozun seyri esnasında ya da travma, bitkinlik veya intoksikasyonların sonucunda açığa çıkıp kendini özellikle bilinç bulanıklığı ve idrak kusurları ile gösteren bir psikozdur. Bu konuda ayrıca bkz. K. Dinçmen, *Deskriptiv ve Dinamik Psikiyatri*, ss. 165-167.

5 Dipsomani: Alkol müptelası olan kişilerdeki çılginca içme isteği, önlemeyen içme atakları.

6 Delirium tremens: Alkol yoksunluğunda açığa çıkan zihinsel karışıklık.

7 Maide Suresi (5) 90.

8 *Keşf’ül Hafâ*, 1/382, Hadis no: 1225, 2.baskı, Beyrut 1351.

9 Zümer Suresi (39)18, Beyyine Suresi (98) 7.

10 Beyyine Suresi (98) 6.

11 Enam Suresi (6) 91.

İllüzyon, mevcut bir objeyi hatalı ve yanlış bir şekilde idrak etmeye denir. Mesela evde mevcut bir su borusunun kişi tarafından bir yılanla benzetilmesi ve bu yanlış idrak olayına inanılması bir illüzyondur. Bu tür algı bozukluklarına alkol psikozlarından özellikle delirium tremenste çok görülmektedir. Ayrıca esrar ve benzeri madde bağımlılarında da bu gibi vakalar çok görülür. Hallüsinasyon ise örneğin bir hasta etrafında kimse olmadığı halde hayaller gördüğünü veya kulağına değişik sesler geldiğini söylüyorsa bu objesiz idrak kusuru olan hallüsinasyondur. Psikopatolojide beş duyuya ait olan sensoriyel hallüsinasyonlar vardır. Burada kişi iç organlarını gördüğünü iddia edebilir. Buna otoskobik hallüsinasyon da denilebilir. Öte yandan kinestezik hallüsinasyonlarda kişi uçtuğunu ve gayb aleminde dolaştığını, meleklerle konuştuğunu da söyleyebilir. Bu gibi patolojik hadiseler çoğu kez tıpkı illüzyonda olduğu gibi alkol ve madde bağımlılığı ile doğru orantılıdır.

Gerek illüzyon gerekse hallüsinasyon gibi psikopatolojik algı yanılgılarını gördükten sonra alkollü içeceklerin niçin İslam'da yasaklandığını anlamak son derece kolaydır. Sadece algı sapması olayı değil her türlü sapkın davranışların tetikleyicisi olması nedeniyle alkollü içeceklerin kullanımı İslam dininde memnudur.

3- Hafıza (memory): Bir insanın önceden öğrenmiş olduğu veya şahit olduğu ve idrak edip beyinde depoladığı bilgileri dilediği zaman tekrar hatırlama kabiliyetine denir. Hafıza artmasına hiperamnesi, hafıza yanılmasına hipomnesi, kafa ve beyin travmaları nedeniyle hafızanın tümünden silinmesine ise amnesi adı verilmektedir

Natürel kazalar, doğal afetler ve beslenme bozuklukları istisna edilirse santral sinir sistemini dolayısıyla hafızayı olumsuz etkileyen en önemli davranış diğer marazi hallerde olduğu gibi yine alkol ve uyuşturucu kullanımıdır. Özellikle şunu hatırlatmakta fayda vardır. Alkol kullanma iradi bir davranıştır. Oysa naturel kazalar, doğal afetler ve ekonomik çaresizlik nedeniyle beslenme yetersizliğine maruz kalmak böyle değildir. Bu nedenle alkol düşkünlüğünün hastalık ve diğer ızdırapları tetiklediğini ve de hızlandırdığını vurgulamak isteriz. Trafik terörü başta olmak üzere her türlü şiddet ve saldırılarda ve aile içi geçimsizliğinde baş etken alkoldür.

Çok küçük bir molekül yapısı olan alkol hızla kana karışır. Yağda erime özelliği taşıdığı için de kan beyin bariyerini kolayca aşıp beyne ulaşır.

Bu ve benzeri sebepler yüzünden alkoliklerde ve özellikle de dipsoman alkoliklerde hafıza kayıpları sık sık olur ve böyle alkolik insanlarda beyin enerjisi dinamik değil tam tersine adinamik olur.¹²

12 Alkollü içecekler, santral sinir sistemindeki zihinsel fonksiyonlarla ilgili yüksek merkezleri tahrip ettikleri için insanı her türlü kötülüğe meyilli bir hale getirir. Daha geniş bilgi için bkz. R. Adasal. *Kişilik ve Karakter Portreleri*, 266-286 Ö. Köknel: *Kişilik* ss. 297-321, *Van Nostrand's Scientific Encyclopedia*, pp. 542-544, *Encyclopedia International*, 1/pp, 267-269.

Kur'an ve Sünnet penceresinden bakıldığında şeytanın pislîği olarak tanıtılan alkollü içecekler, psikopatolojik rahatsızlıklardan ayrı olarak bireysel ve sosyal tüm kötülüklerin de kaynağı sayılmaktadır. Alkollü içeceklerin İslam dininde yasaklanması bir emirle hemen değil Rabbanî eğitim metodu ve hikmetlerine binaen tedricî bir şekilde olmuştur. İlahî mesajlardaki aşamalar şöyledir: “Hurma bahçelerinin ve üzüm bağlarının meyvelerinden de hem bir sarhoşluk verici şey çıkarırsınız, hem de güzel bir rızık.”¹³ “Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: Onlarda hem günah hem insanlar için faydalar vardır. Günahları ise faydalarından daha büyüktür.”¹⁴ “Ey iman edenler! Siz sarhoşken ne söyleyeceğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın.”¹⁵ “Ey iman edenler! İçki, kumar, tapmaya mahsus dikili taşlar, fal okları ancak şeytanın amelinden birer pisliktir. Onun için bunlardan sakının ki kurtuluşa eresiniz.”¹⁶

4- Dikkat (concentration): Her hangi bir insanın kendisinde veya çevresinde meydana gelen olay ve değişikliklerin farkına varması ve istediği takdirde belirli bir işe kendini konsantre etme yeteneğidir. Dikkat, bilinçli ve spontane¹⁷ olmak üzere ikiye ayrılır. Çoğu insanlar ve özellikle öğrencilerin başarısızlıklarında esas sebep ilgili dersi iradi bir dikkatle dinlemiyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Spontane bir ruh hali ile elbette anlatılan dersler net olarak öğrenilmez ve hatırlanmaz. İradi dikkat, ancak motivasyon ve konsantrasyon bilinci ile güç kazanır. Din psikolojisi açısından bakıldığında dikkat yeteneğini güçlendiren en önemli davranış vahye kulak vermekten geçer. Zira Allah'ı zikir ve namazdaki huşu dikkat ve konsantrasyon yeteneğini artırır.

Genel stres ve gerilimlerden kurtulmak amacıyla insanların bir kısmı zaman zaman ekonomisini de zora sokarak doğu kökenli yoga ve meditasyon merkezlerine gitmekte ve buna rağmen sükunet bulamamaktadır. Oysa yeterli din eğitimi almış kişiler gerek bireysel ve gerekse toplumsal huzur için ve dahi iyi bir kavrama ve dikkat yeteneği için İslam dininin emir ve tavsiyelerine kulak verirler. Kalplerin mutmain olması ve gerçek inşirah ancak Allah'ı (c.c) zikretmekle olur. Allah'ı zikretmenin en yoğun yaşandığı ibadet ise şüphesiz namazdır. Ve namazdaki huşu konsantrasyon yeteneğini düzenler. Kur'an-ı Kerim'deki Müminun Suresi 2. ayet huşu'ya¹⁸ vurgu yapmaktadır. Dikkat yeteneğini artıran ve insana sinerji veren namaz ibadeti günde beş kez emredilerek hem insandaki zaman disiplinini sağlar hem de iradi dikkat kabiliyetini ve konsantrasyon yeteneğini kuvvetlendirir. Bu nedenle ciddi organik rahatsızlıklar yok ise

13 Nahl Suresi (16) 67.

14 Bakara Suresi (2) 219.

15 Nisa Suresi (4) 43.

16 Maide Suresi (5) 90.

17 Spontan dikkat: Duyu organlarımıza rastgele ulaşan bilgilerin gayri nizami olarak akılda kalması.

18 Huşu: Mutlak bir teslimiyetle Allah'a boyun eğip itaat etme anlamına gelir. Bkz. *Dini Terimler Sözlüğü* 146.

dikkat dağınıklığının giderilmesi için yapılacak en spesifik icraat namazdır. Namaz, konsantrasyon eksikliği yaşayan nice insanların aslında kurtuluşu sayılmaktadır. Şunu da unutmamak gerekir ki sadece namaz değil tüm ibadetlerde asıl amaç Allah'ın rızasını kazanmaktır. Öncelikli hedef bu olduktan sonra yapılacak tüm ibadetlerde elbette biyopsikososyal faydalar da vardır.

Takvanın en güzel göstergelerinden biri huşudur. Gaflet kelimesi Kur'an-ı Kerim'de insanları daha ziyade yermek amacıyla kullanılmaktadır. Sözlükte önemsememek, farkına varmamak, kasıtlı veya kasıtsız terk etmek, dalgınlık, ihmalkârlık veya dikkatsizlik anlamlarına gelir. Huşunun zıddı olan gaflet kavramı dinî literatürde bilim dallarına göre farklı anlamlara gelmektedir. Müminin Allah ve peygamberinin emir ve yasakları yerine nefis ve şeytanın arzusuna uymasını, yaptığı günahların hesabını ahirette vereceğini düşünmemesini, Allah'ı anmak ve günahlardan tevbe etmeyi terk etmesini, ibadetlerde ilmihal bilgilerine riayet etmemesini, kalbin kasvet içinde oluşunu ve zamanı boş yere geçirmesini ifade eder.

Gaflet kelimesi Kur'an-ı Kerim'de 35 yerde zikredilmektedir.¹⁹ Genellikle insanları günah ve yanlışlarından dolayı yermeyi ifade eder.

Kınamayı gerektiren gaflet olduğu gibi²⁰ kınamayı gerektirmeyen ve tamamen unutkanlığa ve dalgınlığa bağlı gaflet de olabilir.²¹

Kınamayı gerektiren gaflet daha çok kâfirleri nitelemek içindir. Enbiya Suresinin ilk ayetleri böylesi bir gaflete vurgu yaparak tüm insanlığa mesaj vermektedir." İnsanların hesap vermeleri yaklaştı, fakat onlar hâlâ gaflet içinde haktan yüz çevirmiş durumdadırlar. Rab'lerinden kendilerine gelen her yeni ihtarı mutlaka gaflet içinde alaya alarak dinlerler."

5- Muhakeme (reasoning): İnsanın kendi etrafında ve çevresinde meydana gelen olayları selim akıl süzgecinden geçirerek doğru bir karar ve hüküm çıkarma yeteneğidir. Muhakeme yeteneği aynı zamanda normal ve anormal insanları birbirinden ayıran en önemli parametrelerin başında gelir. Bireysel ve toplumsal olaylardan doğru bir sonuç çıkarma yeteneği sayılan muhakeme kabiliyeti, Kur'an ve Sünnet pencesinden bakıldığında takva ile daha da güç kazanmaktadır. Zira iyi ve doğru, güzel ve çirkin kavramlarını fark etmenin en etkili yolu takva ile mümkündür. Bu konuda Kur'an-ı Kerim şöyle buyurmaktadır."Ey iman edenler! Eğer Allah'tan korkarsanız O, size iyi ile kötüyü ayırt edecek bir anlayış verir, suçlarınızı örter ve sizi bağışlar. Çünkü Allah büyük lütuf sahibidir."²²

19 M.F.Abd'ülbaki, *el-Mucemu'l-Müfehres 1, Elfazı'l-Kur'an*.

20 "İnsanların hesap vermeleri yaklaştı, fakat onlar hala gaflet içinde haktan yüz çevirmiş durumdadırlar." Ayrıca bkz. Araf Suresi (7) 179, 205; Rum Suresi (30) 7.

21 "Babaları dedi ki: Onu götürmeniz beni cidden üzer. Siz farkında olmadan onu kurt yer diye korkuyorum." Yusuf (12) 13, ayrıca bkz. Enam Suresi (6) 156, Yunus Suresi (10) 29.

22 Enfal Suresi (8) 29.

Muhakeme bozukluğunda açığa çıkan en belirgin belirti ise hezeyandır. Bu da realitenin yanlış tefsiri anlamına gelir. Hezeyan özellikle paranoya²³ olaylarında görülür. En önemlisi perseküsyon hezeyanıdır. Yani insanın kötü kişilerce takip ediliyor fobisi. Perseküsyon hezeyanları bazen bireyselliğin ötesinde çeşitli ülkelerin rejimlerinde de görülebilir ve bir devlet politikası halini de alabilir. Muhakeme yeteneğinin kâmil manada olması da ancak yukarıda da ifade edildiği gibi takva ile mümkündür.

Realitenin yanlış tefsiri sayılan paranoyalar, perseküsyon düzeyinde olabileceği gibi büyüklük hezeyanları ile karakterize olan megalomaniak, aşağılık ve sefillik duygusunun yoğun olması ile karakterize olan mikromaniak düzeyde de olabilir. Mistik paranoyalarda ise dinî sapkınlıklar yer alır. Örneğin muhakeme yeteneği bozulmuş ya da zaafa uğramış nice mistik paranoyaklar peygamberlik veya mehdilik iddiasında bulunabilirler. Mazide olduğu gibi günümüzde de bu iddialarla ortaya çıkan mistik paranoyaklar bulunabilir. Bunlar cahil insanları kandırabilir.²⁴

6- Zekâ (intelligence): Fransız filozof Bergson'un yaptığı klasik tarife göre, önceden edinilmiş bilgi ve deneyimlerden istifade ederek toplumsal yaşamdaki sorunları çözmek ve hayat şartlarına uyum sağlama yeteneğidir. Zekâ ayrıca ruhsal adaptasyonu temin eden psikolojik reaksiyonlar topluluğu olarak da tanımlanabilir. Zekâ genel olarak teorik, sosyal ve mekanik olarak üçe ayrılır. Zekâ ya doğuştan gelişmez ki buna oligofreni adı verilir. Bu da debilite, embesilite ve idyopat diye bölümlere ayrılır.²⁵ Veya zekâ çeşitli nörotik veya psikotik rahatsızlıklar sonucu azalır ya da kaybolur. Bunlardan ayrıca alkol ve uyuşturucu maddeler santral sinir sistemindeki psişik ve intellektüel fonksiyonlarla ilgili yüksek merkezleri tahrip ederek zekâ gelişimini de olumsuz etkiler.

Zekânın çok yüksek olması da mümkündür. Bunlara üstün zekâ, süper zekâ ve dahi de denilebilir. Tarih sayfalarına bakıldığında nice üstün ve süper zekâlı dahi insanların çıktığı görülmüştür. Şüphesiz beşer düzeyindeki akıl ve zekâda en yüksek performans Allah'ın göndermiş olduğu peygamberlerde bulunur. Kur'an sayfalarına bakıldığında bu açık bir şekilde görülmektedir. "Ve ona İshak'ı ve Yakub'u armağan ettik; bundan önce de Nuh'u ve onun soyundan Davud'u, Süleyman'ı, Eyyüb'u, Yusuf'u, Musa'yı ve Harun'u hidayete ulaştırdık. Biz iyilik yapanları işte böyle ödüllendiririz. Zekeriyâ'yı, Yahya'yı, İsa'yı ve İlyas'ı da hidayete erişirdik. Onla-

23 Paranoya, fazla psikiyatrik belirti vermeyen ama insandaki özellikle duygu ve düşünce ile muhakeme yetisini bozan bir ruhsal hastalıktır. Daha ziyade kronik ve kripto seyreden ve uygun zeminler oluştuğunda aniden ortaya çıkan bir benlik ve tutku psikozudur. Bu konuda geniş bilgi için bkz. R.Adasal, *Ruh Hastalıkları*, ss. 257-270.

24 Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. N.Armaner: *Psikopatolojide Dinî Belirtiler*, S...Bölge: *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, K. Dinçmen: *Deskriptiv ve Dinamik Psikiyatri*.

25 Daha geniş bilgi için bkz.R. Adasal: *Ruh Hastalıkları* 183-198.

rın hepsi salihlerdendir. İsmail’i, Elyesa’yı, Yunus’u ve Lut’u da hidayete erıştirdik. Onların hepsini âlemlere üstün kıldık.²⁶

“Kuvvetli ve basiretli kullarımız İbrahim, İshak ve Yakub’u da an. Biz onları özel-likle ahiret yurdunu düşünen ihlâslı kimseler kıldık. Gerçekten onlar bizim katımızda seçilmiş hayırlı kimselerdendi. İsmail’i, Elyesa’yı ve Zülkifl’i de hatırla. Bunların hepsi de en hayırlı kimselerdendir.”²⁷

7- Duygu (emotion): İnsanın kendisinde ve etrafında meydana gelen olaylardan etkilenmesi, bazı hadiseler sonrasında sevinç veya üzüntü duyması yeteneğine denir. Bunun diğer bir adı da teessüriyettir. Sevinilmesi gereken yerde üzölmek veya üzölmenin gerektiği yerde seviniyor olmak duygu yeteneğinin bozulduğuna veya zaafa uğradığına işarettir. Gerek ağır psikotik rahatsızlıklarda ve gerekse çeşitli psikonevroz vakalarında duygusal gerilimler veya sapmalar oldukça yaygındır. Özellikle kronik depresyon vakalarında duygusal bozukluklar daha çok görölebilir.

Başta duygu ve düşünce olmak üzere hayatın tüm yönleriyle istikrarlı olması öncelikle iman ve salih amellerle mümkündür.²⁸ İman ve ahlaktan yoksun toplumların duygusal yaşantıları da çalkantılıdır. Zira duygusal hayatın en belirgin göstergesi merhamet sıfatıyla doğru orantılıdır. Merhamet ile şefkatin azaldığı ya da kaybolduğu toplumlarda yardımlaşma duygusu ile sılai rahim de azalır. Yalnızlığa terk edilip huzurevi veya darülaceze gibi yerlere mahkûm edilen nice analar-babalar evlatlardaki duygu zafiyetinden bu hale düşmüşlerdir. “Ana-babaya öf bile demeyiniz.”²⁹ ilahi buyruğuna rağmen ana-babasını aramayan onlardan kaçan nice hayırsız evlat vardır. Söz konusu ayette adeta Rabhani eğitim metodunun bütün özeti bulunmaktadır. İlgili ayette önce merhamet duygusuna vurgu yapılarak kişi duygusal planda vicdani sorumlulukla motive edilmekte ve sonra ilahi hüküm verilmektedir.

8- İrade (freewell): İnsanın arzu ettiği takdirde dilediği bir şeyi düşünmesi veya bir davranışı yapması ya da yapmaması yeteneğine denir. Melankoli gibi ağır depressif vakalarda irade artabileceği gibi psiko-asteni gibi nevrozlarda da irade azalabilir. Dinamik psikiyatride psiko-asteninin karşılığı ise obsesyon nevrozudur.³⁰ İrade azalması kendini üç şekilde gösterir.

---

26 Enam Suresi (6) 84-86.

27 Sad Suresi (38) 45-48.

28 Salih davranışlar düşünsel olabildiği gibi sözel ve fiili de olabilir. İnsanlık için yararlı bir şeyi zihin haritasında oluşturanlar ve niyeti halis bir şekilde olanlar salih bir düşünce içinde sayılırlar. Sözel yollarla barış ve esenliğe yönelenler de salih bir tavır sergilemiş olurlar. Allah’ı zikretmek salih bir davranıştır. Bir Müslümana selam verip hatır sormak da sözel yollu salih davranıştır. Hayırlı işlerde icraat yapmak ise fiili salih davranışlardır. Namaz kılmak, zekât vermek vb.

29 İsra Suresi (17) 23.

30 Geniş bilgi için bkz. K. Dinçmen, *Deskriptiv ve Dinamik Psikiyatri*, ss. 282-287.

a- Obsesyon: Çok istendiği hâlde zihinden atılamayan parazit fikirler veya düşünceler anlamına gelir.

b- İmpulsiyon: Yine çok istendiği hâlde zihinden atılamayan üstelik pratiğe dökülen nahoş olaylardır. Mesela kleptomani gibi (Hırsızlık dürtüsü). Bazı insanlar değer-siz ve basit şeyleri çalmak dürtüsü ile yaşar ve kendilerini kontrol edemeyip zaman zaman hırsızlığa yönelirler. Şüphesiz kleptomanların çoğu ihtiyaç nedeniyle değil otokontrol zafiyeti yüzünden çalma dürtüsü içinde bulunmaktadır.

c- Fobi: Kişinin saçma olduğunu bildiği halde kendini bir türlü kurtaramadığı korkulardır. Korkular genel olarak ikiye ayrılır: Evrensel fobiler ve özgül fobiler.

Karanlık, yalnızlık ve ölüm gibi bir bakıma her insanı ürkütebilen fakat abartılmış tepkileri ihtiva eden evrensel korkular, ayrıca yüksek yerler, kapalı yerler ve açık alanlar gibi normal insanlarda pek tepki oluşturmayan özgül korkular.

Özgül fobilerin varlığı sayılamayacak kadar çoktur. Ama en yaygın olanı ve daha ziyade kadınları etkileyen şekli hiç şüphesiz mizofobidir. Yani pislikten hastalık derecesinde korkma. Mizofobik insanlar bu rahatsızlığı yenmek yerine tam tersine hastalığın tutsağı haline gelirler ve olumsuz düşünce ve davranışları rutin bir hale getirirler. Böyle olunca devreye vesvese de girer. Bizim kültürümüzde vesvese zararlı olan şüphe ve kuruntudur. Kaynağı ise şeytandır. Zira şeytanın bir sıfatı da vesvastır.³¹ Şeytan şüphe sinyalleri vererek insanları ibadet ve tüm hayırlı işlerden uzaklaştırmak gayesini güder.

Mizofobi ile vesvese aslında farklı kavramlardır. Mizofobi, yani pislikten korkma bir bakıma özgül bir korkudur ve kişiye hastır. Vesvese ise şüphe ve kuruntudur. Ancak mizofobi, irade zafiyeti olan kişilerde selim akıl ile kontrol edilemediği için vesveseye dönüşür.

Vesvese çoğaldıkça fobik reaksiyonlar da artar. Dolayısıyla farklı gibi görülen bu kavramlar irade zafiyetlerinde müşterek rol almakta ve ilgili şahıslara gerilim yaşatmaktadır.

Cin şeytanları, olumsuz fiili bir müdahale tabiiki yapamazlar. Sadece fısıltı halinde sinyaller göndererek, insanı önce küfür veya şirke düşürmeye çalışırlar, bunda başarılı olamıyorsa değişik diğer günahlara düşürme veya hayırlı işlerden men etme amacıyla fısıltılı provakasyon yapabilirler.

Mizofobik olan kişiler, özellikle şüphe ve tereddüt içinde olurlar. Pis olma veya mikrop kapma korkusu o kadar yoğun yaşanır ki çoğu kez ev veya işyerlerindeki kapı kollarını bile peçete ile tutarlar, sürekli el yıkarlar, hatta günde 3-5 sabun kalıbı bitirirler.

31 Vesvas: Vesvese vererek insanları her türlü hayırdan uzaklaştırıp şerre yöneltmek anlamına gelen bir şeytan sıfatıdır. Vesvas cinlerden de olur, insanlardan da olur. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. E. M. Hamdi: *Hak Dini Kur'an Dili*, Muavvizeteyn Suresi tefsiri 127-197.

renler bile olabilir. Veya çamaşırlarda mikrop varsa diye defalarca makineyi çalıştırır- lar. Hem elektrik faturaları çok gelir hem de su faturası. Ekonomik sıkıntının yanı sıra bu aşırı titizliklerinden dolayı hem sılayırahmi keserler hem de temizleneyim derken israf günahına girerler ve çoğu kez ibadetleri bile aksatırlar. Binaenaleyh kendi iradi zafiyetleri nedeniyle hayatı daha da zorlaştırırlar. Hele küresel bazda ve periyodik aralıklarla çıkan daha doğrusu küresel istismarcılar vasıtasıyla çıkartılan veya çıkar- tıldığı kuvvetle muhtemel olan bazı hastalıklar (domuz gribi, kuş gribi, keçi gribi vb.) bu tür vesveseli insanların korkularını daha da şiddetlendirir.

Âdeta vesvese girdabına düşen bu gibi insanlar öncelikle tıbbi yardım almalıdırlar. Ama asıl radikal tedavi analitik psikoterapi ile birlikte dinî eğitim almaktan geçer. Zira irade zafiyeti olarak bilinen bu sıkıntılar sadece ilaç tedavisi ile geçmez. Anksi- yolitik veya antidepressif ilaçlar fizik olarak bir rahatlama sağlar. Ancak bu sükûnet hâli spesifik değil sadece semptomatiktir.³²

O hâlde irade ve mizaç zaafi olarak nitelenen bu davranışlara müptela olanların asıl dua ile Allah'tan yardım istemeleri gerekir.

Cin ve insan şeytanlarının ve dahi nefsin ürettiği parazit vesveselerden kurtulmak ancak Allah'a sığınmak ve O'nun Resulü'nün mesajlarını uygulamakla olur. Örneğin Müminun Suresi 97-98. ayetlerde şöyle buyrulmaktadır: “Ve de ki: Rabbim! Şey- tanların kışkırtmalarından sana sığınırım. Onların yanımda bulunmalarından da sana sığınırım.” Bu ayette şeytanların, batıl şeyleri ve kötülükleri yapmaya teşvik edici vesveselerinden Allah'a sığınma mesajı vardır. Ayrıca şeytanların her hangi bir kötü- lük etmelerinden ve yapılan işlerde yanımızda bulunmalarından da Allah'a sığınma emri vardır.

Fussilet Suresi 36. ayette de şöyle buyrulmaktadır: “Şayet sana şeytandan yana bir kışkırtma gelecek olursa, hemen Allah'a sığın, Çünkü O, her şeyi işitendir, her şeyi bilendir.” Bu ayet, insanların kızgın, öfkeli veya vesveseli olduğu hallerde şey- tanın kışkırtmalarından Allah'a sığınmayı emreder. Bu konunun en güzel tefsiri Ebu Hureyre (r.a.)'den gelen rivayettir. Bir gün bir zat Allah Rasulünün bulunduğu mecli- se geldi ve Hz. Ebubekir'e sürekli sövmeye başladı. Hz. Ebubekir, sürekli dinliyor ve cevap vermiyordu. Bu esnada Allah Rasulü de tebessüm ediyordu. Fakat sonunda Hz.

32 Farmakolojik tedavi yani ilaçlarla yapılan tedaviler bu gibi nevrozlarda sadece psikonörovegetatif sinir yatıştırıcı olarak genel bir sükûnet hali oluşturur. Ama bu tür nevrozlarda köklü ve radikal tedaviler, ancak konuşarak ve iradeyi kuvvetlendirici yöntemlerle ve de dini terbiye ile yapılır. Böylesi vakalarda nörotik kişilerin şifayı kuvvetle arzu etmelerinin yanında hekim veya psikanalist görevi yapanların manevi değerlere olan bağlılığı da sonuca ulaşma açısından önemlidir. Zira hastaları adeta müşteri gibi gören ve psikanaliz merkezini ticari sektöre çeviren maddeci ve oportünist duygulu uzmanların nörotik hastalara verecekleri fazla bir şey yoktur. Buna da hassaten dikkat etmek gerekir. Ayrıca bu konularda daha geniş bilgi için bkz. M. Kutub: *İslama Göre İnsan Psikolojisi*, Mazhar Osman: *Tababeti Ruhîye*, E. E. Levitt: *Psychology of Anxiety*, C. G. Jung: *Psychology of Unconscious*, C. G. Jung: *Psikoloji ve Din*, J. Willis: *Lecture Notes on Psychiatry*.

Ebubekir'in sabrı taşarak sert bir karşılık verince Allah Rasulünün mübarek çehresi hemen değişti ve oradan kalkıp ayrıldı. Bunun üzerine Hz. Ebubekir Allah Rasulünü takip ederek, ona yolda 'niçin o bana söverken sessiz durup tebensüm ediyordunuz da, ben ona karşılık verince kızdınız?' diye sorduğunda Allah Resulü şöyle cevap verdi. "Sen sessiz durduğun sürece bir melek senin yerine ona cevap veriyordu. Fakat sen ağzını açınca yanına şeytan geldi. Ben ise şeytanın olduğu yerde bulunmam."³³

Ayetlerde de açık bir şekilde vurgulandığı gibi şeytan ve şeytansal her türlü taarruzdan kurtulmanın yolu her şeyin Rabbi olan Allah'a sığınmak ve sadece O'ndan yardım dilemektir. Vesvese anaforuna düşen insanların şeytana kızması ya da şeytana küfretmesi olayı daha da büyüktür. Sabırla Allah'a sığınması ise adeta zeplin haline gelen vesveseleri küçültür veya yok eder.

Bediüzzaman'a göre insanın beyin ve kalbine üşüşen vesveseler bir bakıma şeytanların provokasyonlarıdır. Böylesi şeytani taarruza maruz kalanların üzülmemeleri gerektiğini vurgulayan Bediüzzaman, bu vesveseli insanların kafalarına sızan parazit sinyallerin adeta şeytanın korsan sinyalleri olduğunu ve mahiyeti hakkında bilgi sahibi olduğunda bu çirkin atakların kişiye asla zarar vermeyeceğini ifade etmiştir. Çünkü bilgi vesveseyi kovar, cehalet ise tam tersine şüpheleri davet eder.³⁴

Sonuç

Görüldüğü gibi insanlara Allah'ın bir lütfu ve ikramı olarak verilen zihinsel yetenekler fitrata uygun bir şekilde kullanılırsa hayat daha da güzelleşir, ayrıca bireysel ve toplumsal güven tesis edilmiş olur. Yok, eğer bu zihinsel donanımlar vahiy kültüründen uzak kalıp, çirkin davranışlara bulaşırsa işte o zaman insan, hem nefis ve şeytanın tutsağı olup ahseni takvim derecesinden esfeli safilin derecesine düşer hem de yukarıda da örnekleri sunulan psikopatolojik davranışlara maruz kalabilir. Bu itibarla biyopsikososyal bir yapıya sahip olan insanın barış ve esenlik içinde yaşayabilmesi ancak yaratılış gayesini bilmek ve bu uğurda hayatını sürdürmekle mümkün olur. Bu bilince sahip olan insanların hem dünya hayatında hem de ahiret hayatında mutlu olacaklarını zaten Kur'an-ı Kerim haber vermektedir.³⁵ Toplum ruh sağlığının ideal düzeyde olması için ayrıca hem din âlimlerinin hem de psikopatoloji bilginlerinin çeşitli zaman ve zeminlerde müşterek bir yol izlemeleri de arzu edilir.

33 Mevdudi: *Tefhimu'l-Kur'an*, Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri, c. 5 s. 188.

34 Bu konuda ayrıca bkz. Bediüzzaman Said Nursi, *Sözler*, Yirmibirinci Sözün ikinci makâmı ss. 433-434.

35 Bkz. Rad Suresi 28-29; Nahl Suresi, 97; daha geniş bilgi için bkz. Elmalılı M. Hamdi: *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 5 ss. 144-148.